

ИДЕЙНО-ХУДОЖЕСТВЕННОТО ФОРМИРАНЕ НА ЛЕРМОНТОВ

(За творческата биография на поета през 1828—1837 г.)

Христо Дудевски

Михаил Юриевич Лермонтов е един от безспорните върхове в руската и световната революционно-романтическа поезия. Неговото идейно-художествено формиране изцяло се отнася към периода след разгрома на декабристкото въстание от 1825 г. Тъкмо отрязъкът от времето между 1828 и 1837 г. е необикновено богат както в личния живот на поета, така и на събития, изменящи физиономията на тогавашното руско общество. Реакционната политика, която Николай I установява спрямо всички демократически слоеве, остава непроменена почти до смъртта му. Показателно е, че за тридесет години (1825—1855) в Русия се извършват 674 въстания по официални данни, а в действителност сигурно са били много повече. Характеризирайки тоя исторически период, В. И. Ленин писа: „Това е епохата от декабристите до Херцен. Крепостна Русия е угнетена и неподвижна. Протестира нищожно малцинство от дворяните, безсилно без поддръжката на народа. Но най-добрите люде от дворяните помагаша да се пробудят и народа.“ В същото време и на Запад се засилва класовата борба — в Англия се разгръща чартисткото движение, във Франция избухна Юлската революция, в Италия развива революционно-освободителна дейност дружеството „Млада Италия“. В определена степен тия събития намират отзвук в силно чувствителния Лермонтов, спомагат в изграждането му като поет на следдекабристката епоха. Това е дори цяла линия, която се набелязва в развитието на Лермонтов още при постъпването му в Московския университет.

1

В края на 1828 г. Елизавета Алексеевна, бабата на четиринадесетгодишния Михаил Юриевич Лермонтов, го завежда в Москва и настанява в Благородния пансион при университета. Той се учи отлично, свири на цигулка, увлича се по литературата. По традиция, завещана от Н. И. Новиков, в пансиона се издавало ученическо ръкописно списание. Лермонтов става един от най-активните му сътрудници. За отбелязване е, че върху тия негови първи литературни опити се чувствава силното влияние на В. Жуковски и младия Пушкин, а отделни работи са написани под впечатление на прочетеното от Байрон, Шилер и Лесинг. Наскоро идва и увлечението му по Испания, дори започва да крои планове за бягство в тая страна. Според една легенда неговият произход по баща бил испански, по тая причина много от ранните му произведения носят подпис „Лерма“. На петнадесетгодишния Лермонтов Испания се представя като страна на тайнствени убийства, благородни и смели постъпки, луна и любов, и пр. Това, от една страна, от друга, подмогнат от учителите си по литература Лермонтов задълбочено изучава руската народна поезия, запознава се с различните й

размери, изразни средства, оркестровка на стиха. Особена заслуга в това отношение се пада на учителя С. Е. Раич, известен като преводач и поет, свързан с напредничащите дейци, включително и с поетите-декабристи. Благодарение и на Раич още към 1829 г. в лириката на Лермонтов ясно се набелязва темата за трагичната съдба на човека в николаевска Русия, станала впоследствие главна тема в цялото му творчество. Вървейки по стъпките на поетите-декабристи и Пушкин, все по-съзнателно Лермонтов започва да разработва и такива теми, като темата на изгнанието, за Кавказ, гордото разочарование. Разбира се, в тия „пушкиновски“ теми той влага нещо свое. Например темата на разочарованието от съвременното аристократично-дворянско общество Лермонтов не я излага в елегичен план, а като отражение на трагичното противоречие между мечта и жизнен опит. Носен от необузданите си романтически пориви към някаква „абсолютна“ свобода, той възкликва в стихотворението „Желанье“ (в първия вариант):

Я пущусь по дикой степи
И надменно сброшу я
Образованности цепи
И вериги бытия.

Все по това време Лермонтов твори няколко произведения в стила на народната песен — „Русская мелодия“, „Песня“ и др. През 1829 г. той създава и стихотворението „Жалобы турка“. Това е първата политическа елегия на младия Лермонтов. Тук е дадена твърде мрачна картина на страната, в която „човекът стене от робство и вериги“. Накрая авторът изоставя завоалирания изказ и минава в пряко обръщение към читателя: „ — Друг! Этот край. . . моя отчизна!“

Без да завърши курса на Благородния пансион, на 1 септември 1830 г. Лермонтов е приет за студент в Московския университет — първоначално в Нравствено-политическия факултет, след което се прехвърля във Филологическия. Постъпването му в университета съвпада с друго едно събитие, изиграло важна роля в умственото и обществено-политическо развитие на руското общество. Същата година за студент в Московския университет е приет Н. В. Станкевич, а година по-рано — А. И. Херцен. Всеки поотделно създава свой кръжок, в който въпросите на литературата и изкуството се третират в подчертано философско-политически план. В кръжока на Станкевич влизат такива изтъкнати дейци, като В. Г. Белински, К. С. Аксаков, В. П. Боткин, М. А. Бакунин. По-радикално настроените са обединени в кръжока на Херцен — Н. П. Огарьов, Н. М. Ситин, Н. И. Сазонов. Тук са обсъждали не само въпросите за премахването на крепостното право, но на предно място стояли идеите на утопическия социализъм.

Съвременниците на Лермонтов го рисуват като крайно любознателен, силно впечатлителен, жаден за дружба и любов, и същевременно той се показва външно затворен, необщителен, дори горд и надменен. Независимо от формалното си неучастие в кръжоците на Станкевич и Херцен, седемнадесетгодишният Лермонтов живее напрегнат духовен живот и все по-настойтелно в лириката му зазвучава темата на протест срещу жестоката политическа реакция, установена от Николай I. Повечето от стихотворенията, които сега пише, носят белезите на поетически дневник, но тези произведения не са камерно приглушени, а издават цялата развълнуваност и тревога на поета за времето и себе си. Не случайно между личните и гражданските мотиви има пълно преливане. Дори когато в „послание“ се обръща към любимата, и там Лермонтов влага някаква мисъл, отнасяща се повече до обществото, народа.

Да си спомним стихотворението „30 июля 1830 года“. Поетът не скрива симпатиите си към революционерите-парижани, към френския народ, който с Юлската революция събори една тирания. Той поздравява борците за свобода, изпълнен с надеждата, че

техния пример ще последват и други, усвоили новата истина: „има земен съд и за царете“.

Много по-ясна картина на идейното възмъжаване на Лермонтов дава „Предсказание“. То е отглас на зачестилите през 1830 г. т. нар. „холерни бунтове“ в различни губернии. Макар Лермонтов още да не е стигнал до разбиране на историческата същност на събитията, в лицето на народните маси все по-определено вижда оная сила, която ще може да осигури истинска промяна в обществения ред. Сега в съзнанието му денят на въстанието става тъждествен с бъдещето освобождение на народа:

Настанет год, России черный год,
Когда царей корона упадет;

От същата позиция Лермонтов пристъпва и към събитията и образите, които възсъздава в романа „Вадим“, писан няколко години по-късно. Тук още по-категорично утвърждава правото на народа да въстане и с оръжие в ръка да извоюва свободата си. Няма кой друг да извърши това велико дело. В този смисъл „Предсказание“ и романът „Вадим“ бележат крачка напред в сравнение с идеологията на декабристите.

Като продължител на революционните традиции в руската поезия Лермонтов се представя и в разработката на проблема за мястото и ролята на поета в съвременната общественно-политическа и литературна действителност. През разнообразието от настроения, през капризите на мощно дарование се очертава една линия, която след време ще стане определяща, константна. И критерият, който започва да го ръководи при оценка значението на твореца, е: подпомага ли той или не борбата срещу обществения застои? Така в стихотворението „Песнь барда“ Лермонтов възкресява образа на певца при княжеските дружини; веднъж той чува глас, който го запитва: защо с песните си услажда живота на ония, които са лишили народа от свобода. Безсилен да даде що-годе ясен отговор на този въпрос, певецът реагира по своему — захвърля гуслата си и я стъпква с крака. По-определено Лермонтов решава проблема за мястото на твореца в съвременността в друго свое стихотворение, онадсловено „К****“ („О, полно извинять разврат“). Тук вече е постигнат образът на поета-гражданин, певец за свобода, враг на всяко робство:

О, полно извинять разврат!
Ужель злодеям щит порфира?
Пусть их глупцы боготворят,
Пусть им звучит другая лира;
Но ты остановись, певец,
Златой венец не твой венец.

Изгнанием из страны родной
Хвались повсюду как свободой;
Ты видел зло и перед злом
Ты гордым не поник челом.
Ты пел о вольности, когда
Тиран гремел, грозили казни...

Към образа-метафора „златен венец“, поставен на поета от лицемерната тълпа Лермонтов ще се върне и ще го доразвие в „На смерть поэта“. И не само тоя образ. Така проблемът за взаимоотношенията между поет и народ Лермонтов третира и като политически проблем. Това свое разбиране той изразява в много по-широк план в стихотворението „Поэт“ (1838 г.). Първоначално той осмива ония съвременни творци, които са забравили истинското предназначение на изкуството, сами са станали плахи

и бездушни към народните болки и стремежи. И Лермонтов ги сравнява с боен меч, който не влязъл в същинската си роля, постепенно се покрива с ръжда и от опора и щит на свободата, превърнал се е в никому ненужна вещ. Такова възмездие очаква всеки, който е лишил изкуството от основното му съдържание — не само правдиво да отразява живота, а и да спомага на историческия напредък:

В наш век изнеженный не так ли ты, поэт,
Свое утратил назначенье,
На злато променяв ту власть, которой свет
Внимал в немом благоговенье?

Бывало, мерный звук твоих могучих слов
Воспламенял бойца для битвы,
Он нужен был толпе, как чаша для пиров,
Как фимиам в часы молитвы.

Твой стих, как божий дух, носился над толпой
И, отзыв мыслей благородных,
Звучал, как колокол на башне вечевой
Во дни торжеств и бед народных.

За такава активна гражданска поезия ратува Лермонтов. И от висотата на тая ид е й н а позиция той клейми съвременниците-естети. Днес техните писания „никой с усърдие не чете“. В недоволството си Лермонтов разкрива основните недъзи на естетстващата поезия, нейната отчужденост от живота и самоцелна красивост, надсмива се на превърналия се в шаблон образен реквизит:

Но скучен нам простой и гордый твой язык,
Нас тешат блёски и обманы;
Как ветхая краса, наш ветхий мир привык
Морщины прятать под румяны.

През 1830 г. Лермонтов прочита биографията на Байрон. Това има изключително значение за по-сетнешното му развитие като личност и поет. Той продължава да твори, без да печата. А до това време Лермонтов е създал освен посочените дотук работи, също така поемите „Последний сын вольности“ и „Измаил-бей“. Това са зрели, завършени художествени произведения. И той ги твори, преди да е навършил още 18 години — тъй скоро и богато разцъфтява неговият поетичен талант. Ако трябва да бъде сравняван, нему съперничи само талантът на Пушкин. Ето защо, прочел биографията на Байрон, Лермонтов си дава ясна сметка какво е „взел“ от руската и западноевропейската революционна поезия, и по-специално от Байрон, и какво той носи в себе си. В размисли за собствения път на поет у Лермонтов постепенно се оформя стихотворението „Нет, я не Байрон, я другой...“.

Според Лермонтов общото между него и Байрон почти се изчерпва с усещането за гордата усамотеност („как он гонимый миром странник“), докато разликата е далеч по-съществена и едва ли се изразява само в понятието „руска душа“. Преди всичко Лермонтов носи гражданското съзнание на цялото следдекабристко поколение — поколението на Херцен, Огарьов и Белински, към което сам принадлежи. И когато пише, че в душата му „като в океан лежи товарът на разбитите надежди“, мисля, че няма да бъде пресилено, ако този явно цензурен израз разберем така — разбитите надежди, в смисъл политическите идеали, в името на които Рилеев и другарите му тръгнаха на бунт срещу романовския деспотизъм през нощта срещу 14 декември 1825 г. В под-

крепа на подобно тълкуване са и думите на Херцен: „Всички ние бяхме твърде млади, за да вземем участие в 14 декември. Разбудени от този велик ден, ние видяхме смъртни наказания и изгнания. Принудени да мълчим, като сдържахме сълзите си, ние се научихме, затворили се в себе си, да крием своите мисли — и какви мисли!“ (подчертаното от мен — Х. Д.).

И наистина цялата поезия на Лермонтов е пронизана от мисли. И какви мисли само. Още като студент Лермонтов подхвърля всичко на преценка — минало и настояще. С годините тази негова страст към идеи-мисли става нещо като вътрешна потребност, страна или черта на неговия поетичен талант. С рядка артистичност той облича всеки трепет, всяко възмущение в образи-мисли, образи-картини. За тази негова способност твърде е характерно стихотворението „1831-го юния 11 дния“. Цялото е построено във вид на сложна и противоречива верига от вътрешно богати идеи-мисли.

Всичко това дава основание да се заключи, че още като студент Лермонтов се изгражда като творческа личност и започва да създава самобитна поезия, наситена с революционните идеи на следдекабристката епоха. Неговият лирически герой не е парализиран в действията си, нито идейно объркан, обратно — той изцяло е устремён към народа, прекланя се пред неговите исторически дела в миналото и настоящето, поетизира руската природа.

Разбира се, значението на подобни настроения у Лермонтов не бива да се преувеличава, тъй като той пише и други работи („Нощ I“, „Нощ II“, „Смърт“, „Чаша жизни“), в които изразява своето „вселенско разочарование“, дори нежелание да бъде човек. Това са естествено „наноси“, от които се освобождава.

През 1832 г. съвсем неочаквано Лермонтов напуска Московския университет. Поводът е дребен, но той ясно говори за независимия характер и висока чувствителност на студента М. Ю. Лермонтов. По време на един изпит професорът си позволи да го нарече „изоставащ“. Несправедливото обвинение жестоко ранило младия поет и той веднага подал заявление, че напуска университета по... „домашни причини“. Лермонтов имал намерение да постъпи в Петербургския университет, но ръководството не го приело във втори курс, както се полагало, а настояло да се запише в първи курс. Тази втора и непредвидена неприятност окончателно предредила въпроса за продължаване на университетското му образование. През ноември с. г. той постъпва в Петербургската школа за гвардейски подпоручици с двегодишен курс на обучение.

2

По-голямата част от времето си юнкерите прекарвали в маршировка и изучаване на военни уставы. Свободни часове почти липсвали. По-късно Лермонтов ще нарече „страшни“ двете години, преживени в школата. И все пак той продължил да пълни страниците на дневника си с нови любовни послания, със стихове за Кавказ и песни, издържани в стила на руския фолклор. Оттогава е останала малко известната „Юнкерская молитва“ — опит в комичен план да изобрази казармената атмосфера. По-определено за неговите трайни възмущения и идеи-мисли можем да съдим по стихотворението „Он был рожден для счастья...“. Тук юнкерът-поет съпоставя себе си със „сочен плод преди времето си узрял“ — такъв плод не радва нито с външния си вид, нито със своя вкус. Сигурно, неудовлетворен от това сравнение-метафора, поетът въвежда втора, по-разгърната:

— Ужасно стариком быть без седины; —

Он равных не находит; за толпою

Идёт, хоть с ней не делится душою; —

Он меж людьми ни раб, ни властелин,

И всё, что чувствует, он чувствует один! —

Че в гвардейската школа Лермонтов не прекъсва линията на революционните си предчувствия, че той все тъй копнее за промени в обществения строй, показва стихотворението „Парус“. То покорява и с художествената идея, и със силното, непосредно чувство, с което е изразена романтическата устременост на поета към социална б у р я. Той, бунтовникът („мятежный“) не търси щастие в чужди край, нито от щастие бяга, сега временно е сам; ще дойде време и в бурята той ще намери истински покой. Така Лермонтов разкъсва мрежата на индивидуалистическите преживявания и утвърждава красотата на революционния подвиг. Образите-символи, до които прибегва по понятни причини, са тъй емоционално богати и идейно-съдържателни, че тогавашният читател отлично разбирал вътрешния революционно-романтически смисъл на творбата. Не случайно впоследствие „Парус“ става нещо като боен химн на няколко поколения от руските революционери.

Както казах в началото, в школата за гвардейски офицери Лермонтов пише историческия роман „Вадим“, същевременно продължава да работи върху поемата „Демон“, започната още в студентските години; все тогава с голяма любов и внимание твори драмите „Маскарад“ и „Двамата братя“. Дори за по-голяма точност следва да се добави, че в периода 1833—1835 г. у Лермонтов взема постепенно връх интересът към прозата. И това е закономерно. Именно към средата на 30-те години на миналия век в руската литература реализъм се налага окончателно. Само през 1834 г. излизат от печат такива произведения, като „Повестите на Белкин“ и „Дубровски“ на Пушкин, сборниците „Миргород“ и особено „Арабески“ на Гогол. А Лермонтов се развива не само като техен ученик, но и като гениален продължител на реалистичните им традиции. Що се отнася до неговото идейно-революционно възмъжаване, интересни мисли буди романът „Вадим“.

Литературните историци отдавна са установили, че замисълът на „Вадим“ възниква у Лермонтов под въздействието на поменатите по-горе „холерни бунтове“. Като продължава да бъде романтик по светосъзерцание, младият автор правдиво претворява крепостническата действителност, недоволството на селяните и социалната безпомощност на помещиците. Романтическият елемент се подсилва и от „присъствието“ на Пугачов — едва ли не той като някакъв вездесъщ дух ръководи народните действия. Романтически приповдигнат е и езикът, строежът на отделната фраза — богата с ярки сравнения, смели епитети. Твърде точно „Вадим“ е оценен от Александър Блок, който казва: „В повестта на Лермонтов „Вадим“ се съдържат едни от най-дълбоките мисли за руския народ и революцията. . . Лермонтов, както е свойствено на голям художник, се отнася към революцията без всяка излишна чувствителност. . . , вижда в нея историческата необходимост.“

Изобщо като романтик Лермонтов проявява остър усет към противоположностите, интерес към наситени с драматизъм човешки състояния. Припомнете си как рисува Тамара в „Демон“ и Арбенин в „Маскарад“ — всеки от тях, покорен от една идея-мечта, е готов да умре, но да й остане верен — от една страна, а, от друга, — доколкото те проявяват активност, тя се оказва гибелна. . .

3

През м. ноември 1834 г. Лермонтов завършва школата и бива изпратен в гвардейски полк, който бил настанен в Царское село. По признание на самия поет с отиването му в полка започва неговият истински самостоятелен живот. За пръв път в средата на офицерството двадесетгодишният Лермонтов има възможност да вкуси от всичко, от което е бил лишаван като студент и юнкер. Минават три години, изпълнени с много веселие, любов и шегички. Като офицер една Лермонтова позната го рисува така: „Насмешлив, злъчен, ловък, целият изтъкан от ум — най-блестящ, богат и независим, той стана душата на общество от млади хора от висшите среди; той пръв захващаше всяка

беседа, всяко удоволствие, веселие, с една дума, всичко, което беше техен живот през тези три години“ (т. е. 1834—1837 — Х. Д.).

Всъщност това е външната характеристика на офицера Лермонтов. През същите години съвсем друг живот води поетът Лермонтов. Тъкмо сега той довършва трагедията „Маскарад“, пише нови варианти от „Демон“, създава поемата „Боярин Орша“ (1835—1836) и др. Сякаш в душата му има два човека: единият високомерен, зъл, „светски лъв“, а другият — обикновен, сериозен, задълбочен в себе си мислител, поет и гражданин. Докъде се простира двуединната му същност, може да се види най-вече от това, че до 1835 г., т. е. до завършването на „Маскарад“ Лермонтов не предприема нито един опит да обнародва и ред от онова, което е написал. Например поемата „Хаджи-Абрек“ бива поместена в сп. „Библиотека для чтения“ (1835) без знанието и съгласието на автора.

В края на същата 1835 г. Лермонтов получава отпуск и отива в родовото имение Тархани (сега гр. Лермонтов). Споменът за детските години и главно видът на ужасната селска неволя дълбоко го трогват и той нахвърля забележителното си стихотворение „Родина“. А във връзка с 25-годишнината на Отечествената война (януари 1837 г.) той твори друго свое, признато за класическо, произведение „Бородино“. И въпреки наличието на толкова литературни шедеври, повтарям, за него като поет знаят малцина в Русия — предимно приятелите му. . .

Смъртта на Александър Пушкин — 27 януари 1837 г. — ето кое става „рождената дата“ на втория голям руски художник на словото. Цяла мислеща Русия, като оплаква ранната гибел на Пушкин, в стихотворението на Лермонтов „На смърт поета“ намира почти всички идеи-мисли, с които да изрази синовната си мъка, да протестира и заклейми убийците на своя най-велик гражданин. Разпространено в хиляди ръкописни екземпляри „На смърт поета“ изведнъж донася на Лермонтов литературна слава и всенародно признание.

Събитията около смъртта на Пушкин са истинска школа за общественото мислене на младия поет. Още преди тях, в гвардейския полк, Лермонтов е следял отблизо всичко, което печата неговият любим учител, снабдявал се е с ония произведения, забранени от цензурата и затова тайно, в ръкопис, разпространявани сред напредничавите слоеве. Като Пушкин и Лермонтов все по-активно започва да дири опора в народния живот, да се интересува от историческото минало и постепенно стига до убеждението, че той като поет съвсем не е самотен, както му се струваше в стихотворенията от 1830—1832 г., че по същество той, поетът, е призван да бъде тръбач на идеите, носени от неговото поколение. Израз на това ново обществено мислене са стихотворенията „Дума“, „И скучно и грустно“. Новото тук е не само в осъзнатото право да съди своето поколение заради гражданската му пасивност. Новото е в умело изразената мисъл за революционната перспектива след пристъпите на всеобщо отрицание. От друга страна, революционната устременост на поета се отразява и върху развълнуваната интонация, в самия подбор на силни думи, ярки епитети, като „позорно малодушни“, „презрени роби“ и др. Тия поетични достойнства правят стихотворението да звучи като изповед на ония люде от 30-те години на миналия век, за които разгромът на декабристите и временната победа на Николай I се оказа дълбоко лична драма, но лична драма, в която се отразява голямата народна трагедия:

Мечты поэзии, создания искусства
Восторгом сладостным наш ум не шевелят;
Мы жадно бережем в груди остаток чувства —
Зарытый скупостью и бесполезный клад.
И ненавидим мы, и любим мы случайно,
Ничем не жертвуя ни злобе, ни любви,
И царствует в душе какой-то холод тайный,
Когда огонь кипит в крови.

Качества на зряла революционна, политическа лирика характеризират „На смъртта на поета“ — едно от най-известните произведения не само в творчеството на Лермонтов, но и в цялата руска революционна поезия. И тук, за да постигне максимално политически действителен ефект поетът подбира особено заразителни епитети, неочаквани сравнения. Например с епитетите „кърва в миг“, „черна кръв“ Лермонтов подчертава отвратителния характер на престъплението, извършено в сговор с придворното общество и царя; а чрез дълбокия смисъл на метафорите: „Угас, как светоч, дивний гений“ или „Замолкли звуци чудных песен“ той възкресява спомена за народния поет, оплакан от целия народ.

Новото в революционното светоусещане на Лермонтов не се изчерпва с казаното. В „Бородино“ той пряко утвърждава качествено нов лирически герой. Това е войникът, участникът, победителят в народната война срещу Наполеон I. Този селянин, облечен във войнишки шинел, съвсем не е епизодичен образ; доживял до старини, чрез „разказа“ за славната битка при Бородино той разкрива пред „внука“ народния характер на войната. Възщност тук проблемът е главно политически. Въплътено родолюбие, безстрашен воин, героят на Лермонтов единствен има право да хвърли историческото обвинение към поколението от 30-те години: **ни е бяхме юнаци, богатири!** **Вие — какво сте?**

Така Лермонтов насити поезията си с патоса и диханието на народното недоволство. Само поет с изострена до краен предел чувствителност можа да долови далечните проблисъци на назряващата социална буря.

4

В класовото общество много често признаването на един талант е съпроводено с нови страдания, гонения, унижения. Това се случва и с Лермонтов. На 20 февруари 1837 г. той е арестуван, а седем дни по-късно, по лична заповед на Николай I, е прехвърлен в Нижегородския драгунски полк, който по това време водил боеве в района на Кавказ. Очевидна е „надеждата“ на императора: някой куршум може би ще пробие челото на поета.

На път за Кавказ Лермонтов се отбива в Пятигорск, дето се среща и запознава лично с В. Г. Белински, който се лекувал на минералните бани. В Пятигорск Лермонтов пише историческата поема „Песен за търговеца Калашников“, която наскоро била отпечатана в Петербург без знанието на автора.

Изпращането на Лермонтов на Кавказ още повече усилва неговата популярност. Това свое ново положение в обществото той характеризира в едно от писмата си до М. А. Лопахина: „Бе време, когато аз като новак търсих достъп до това общество; аристократическите врати бяха затворени за мен; сега в същото това общество аз влизам не като молител, а като човек, завоювал това свое право в бой. Аз възбуждам любопитство, мене ме търсят, навсякъде канят. . . защото нали съм също лъв. . .“

Събитията около смъртта на Пушкин, както и интернирането на Кавказ поддържат отрезвяващо на Лермонтов. В Петербург той се завръща окончателно разочарован от висшето дворянско общество, с още по-големи симпатии към крепостния народ. Тия нови, още по-крайни политически настроения намират своеобразен израз в произведенията, които твори през последните три години от живота си. Това е период на идейна зрялост, на победа на реализма.

В Петербург Лермонтов подновява **работата** си върху „Демон“, която била вече разпространена в хиляди ръкописни екземпляри. В новия, известен още като „кавказки вариант“ поемата придобива повече „земни“ черти. Демонът осъзнава, че тежестта и безсмислието на досегашното съществуване ще може да смъкне от плещите си при условие, че съумее да направи нещо действително грандиозно за другите, в съюз с хората. Сега едно след друго се появяват стихотворенията: „Бородино“,

„Мисъл“, „Три палми“, „Поет“, „Родина“ и мн. др. Обнародват се също повестите „Бела“ и „Таман“, а през 1840 г. Лермонтов пуска първото „Събрани съчинения“. Всичко това окончателно утвърждава името му като велик национален и световен поет.

В зрелия период Лермонтов не просто усвоява и развива традициите на Пушкин, но извежда руската поезия на ново, по-високо стъпало. Например в неговата лирика по-силно в сравнение с Пушкиновата зазвучава мотивът на отрицанието, мотивът на борба със съвременна николаевска Русия. Като взема предвид тая страна на неговия талант, още в 1843 г. Белински пише: „Равен ли по силата на таланта или още по-високо от Пушкин беше Лермонтов — не в това е въпросът: несъмнено е едно, че дори да не стоеше по-високо от Пушкин, Лермонтов беше призван да изрази себе си и да удовлетвори със своята поезия несравнимо по-високото по своите изисквания и характер време, отколкото онова, израз на което беше Пушкин.“

Затова и въздействието на Лермонтовата поезия върху духовния растеж на антикрепостнически настроената дворянска интелигенция беше твърде осезаемо, като щафета то премина и върху следващите поколения. Поетът революционен демократ Н. А. Некрасов видя в автора на „Бородино“, „Родина“ и „Предсказание“ своя пряк учител и като възприе неговия интерес към човека от народа, както и лютата омраза към монархизма и деспотизма, превърна тия мотиви, образи и идеи-мисли в главно направление на цялата си творческа дейност. Дори босяците на Горки (Коновалов) възприемат „Демон“ на Лермонтов като призив за непокорство и протест срещу смазващата ги буржоазна действителност. В този именно смисъл примерът на Лермонтов ще сияе увлечащ и нестареещ пред поколенията.

ЛЕРМОНТОВ В ПРЕВОДИТЕ НА ВАЗОВ

Милка Бочева

Произведенията на Лермонтов са известни в България още преди Освобождението на страната, но широка популярност те придобиват едва по-късно. Поколенията от 80-те и 90-те години са се запознавали с тях в гимназията. По спомени на съвременници, често след шумните спорове в литературните кръжоци са пели хорово „Выхожу один я на дорогу“, рецитирали са много стихотворения на големия поет наизуст — на руски език, както е било модно тогава.¹

Лермонтовото творчество е познато на българската интелигенция непосредствено в оригинал. За това допринасят, от една страна, българите — руски възпитаници, от друга — въвеждането на руски език като задължителен предмет в училищата на свободна България. „При посещаването на българските публични и частни библиотеки обикновено явление е в тях да се намерят руски книги и особено класически произведения на руската литература, в това число и произведенията на М. Ю. Лермонтов — пише в 1914 г. П. Заболотский. — Този факт трябва да се отчита когато говорим за запознаването на българите с Лермонтов, тъй като само опознаването на преводите на Лермонтови произведения и на руската научна литература върху Лермонтов на български език съвсем не може да ни даде правилна представа за степента на неговата известност сред българската образована публика, която не изпитва нужда от преводи от руски, понеже има възможност да го чете в оригинал.“²

¹ Д. Бабев, Лермонтов у нас. Мир, 1939, бр. 11765, стр. 8.

² П. А. Заболотский. Очерки русско-славянских и литературных отношений в XIX веке. М. Ю. Лермонтов у Болгар. Русский филологический вестник. Варшава, 1914, № 3—4, т. 72.